

Prehistorijska nalazišta u špiljama duž obale Hrvatskog primorja

PAVLE VRANJICAN I STAŠO FORENBAHER

Već od najranijih vremena čovjek posjećuje brojne špilje i polušpilje razasute širom primorskoga krša i koristi ih kao privremena skloništa od ne vremena i opasnosti, ili kao stalniji stan. O tome svjedoče ostaci različitih predmeta ili samog čovjeka, koji sežu od srednje i gornjepaleolitičkih, preko neolitičkih, bakrenodobnih, brončanodobnih, željeznodobnih, antičkih, pa sve do srednjevjekovnih.¹ U Istri i na primorskim otocima poznat je i istražen relativno velik broj špiljskih arheoloških nalazišta. Za razliku od toga, duž same obale između Rijeke i Maslenice postoje samo tri špiljska lokaliteta koja su dala interesantne podatke o svojim nekadašnjim stanovnicima. To su: Pećina kod Svete Ane nedaleko Trsata, Vlaška Peć kod Senja, te špilja u Pazjanicama u Velikoj Paklenici. (slika 1)

Obala Hrvatskog primorja bila je gusto naseljena u željeznom dobu, što se može zaključiti po priličnom broju gradina koje su poznate na tom području.² Relativno česti nalazi predmeta iz brončanog doba, pa i iz kasnog neolitika,³ ukazuju na veću naseljenost i u ranijim razdobljima. Prividno nepostojanje špiljskih arheoloških lokaliteta posljedica je

činjenice da do danas brojni speleološki objekti ovoga kraja nisu bili sustavno rekonoscirani u arheološkom smislu, niti su u njima izvršena kakova veća iskapanja. Pokušati ćemo u ovom članku ukratko iznijeti ono što je danas poznato o nalazištima u špiljama Hrvatskog primorja.

1. Pećina kod Svete Ane nedaleko od Trsata

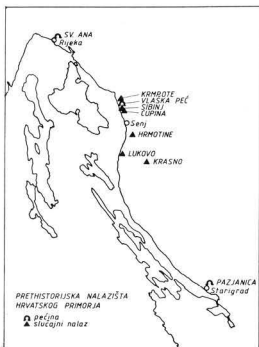
To je najranije otkriveni i dugo vremena jedini špiljski arheološki lokalitet na ovom području. Špilja ima oblik izdužene dvorane duge nešto preko 10 metara. Otkrivena je prilikom gradnje željezničke pruge Karlovac — Rijeka, sedamdesetih godina prošlog stoljeća. O ovome otkriću izvjestio je Š. Ljubić u Vjesniku H. A. D., 1880.⁴ godine: »... kod Svete Ane otkrila se špilja ogromnom pločom zatvorena, a u njoj se našlo mnogo predmeta iz kamene dobe, među kojima krasna sjekira iz jaspisa, darovana kasnije ljubljanskomu muzeju.« Također postoji izvještaj F. Hochstetera iz 1879.⁵ iz kojeg saznajemo da se na nekoliko metara dubine našlo na debeli sloj ugljena sa mnoštvom životinjskih kostiju, te uz brojne keramičke fragmente i nekoliko cijelih grubo izrađenih posuda. Nađeno je i nekoliko kompletnih ljudskih kostura.

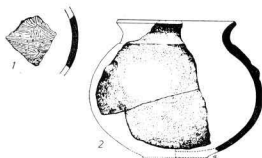
Za vrijeme gradnje pruge špilja je služila kao skladište građevinskog materijala, da bi nakon toga njen ulaz bio zatrpan. Tokom drugog svjetskog rata u njoj je bio pohranjen arhiv Trsata i Sušaka. Za tu svrhu ulaz joj je zazidan debelim zidom, a pod pokriven betonskom pločom. Nakon rata M. Malež⁶ je izvršio sondiranje u središnjem dijelu špilje. Tom je prilikom ispod betonske ploče i oko 1 m debelog sloja nabacnog kamenja naišao na netaknute kvartarne naslage sa kostima životinja i fragmentima prehistorijske keramike.

Na temelju raspoložive literature možemo jedino zaključiti da je ovaj vrlo interesantni prehistorijski lokalitet sticajem okolnosti većim dijelom devastiran, a veliki dio materijala je teško pristupačan ili se zagubio. Prema Ljubićevim riječima, »Nijemci raznesli sve u tudinstvo, a za nas ništa do jedine uspomene. Nije li gdje gdje što zapelo od toga otkrića, što bi se još za naš zavod spasiti dalo?« Naši izgledi da cjelovitije sagledamo mjesto Pećine kod Svete Ane među prehistorijskim kulturama Hrvatskog primorja znatno su umanjeni.

2. Vlaška Peć kod Senja

Prostrana špilja dužine oko 60 metara nalazi se podno prehistorijske gradine iznad napuštenog zaseoka Kozice, oko 9 km od Se-

Vlačka peć (prema V. Miroslavljeviću)

nja prema Novom. Izvještaj o arheološkom rekognosciranju objavio je A. Glavičić 1968. godine.⁷ Nakon toga u špilji su izvršili probno sondiranje M. Malez⁸ i V. Miroslavljević.⁹ Oko sredine glavnog kanala špilja je podjeljena suhozidom na prednji, suhi, i stražnji, vlažniji dio. U prednjem dijelu pronađene su na površini i u sondama mnogobrojne kosti domaćih i divljih životinja, morski puževi i školjke, te fragmenti keramike.

Sa površine sakupljeni fragmenti fine i grube keramike izrađeni su od nedovoljno pročišćene gline, bez upotrebe lončarskog kola, fino polirane površine u različitim tonovima. Ovi nalazi mogu se prema svojim općim karakteristikama pripisati brončanom i željeznom dobu. U stratigrafskom profilu sonde uočeno je 9 stratuma. U gornjem stratumu nalazimo keramiku sa metličastim ukrasom, koja prema stratigrafskom slijedu pripada brijunskoj kulturi ranog brončanog doba,¹⁰ rasprostranjenoj u Istri i tršćanskom krasu, sa analogijama u vinkovačkoj kulturi, (slika 2, 1). Pronađeni fragmenti posuda hatvanoidne forme, sa karakterističnom profilacijom vrata i bračavičastim ukrasom na trbuhu (slika 2,2), ukazuju na mogućnost da su bar neke manifestacije ranobrončanodobne hatvan-kulture, sa matičnim područjem u sjeveroistočnoj Mađarskoj dosegle područje Hrvatskog primorja. U prilog pretpostavci ide i niz nalaza iz slavonsko-srijemske regije, koji pripadaju bebrin-skom tipu hatvanskog kulturnog kompleksa.¹¹

Rezultati do sada provedenih probnih iskapanja u Vlačkoj Peći ukazuju na to da se radi o perspektivnom prethistorijskom nalazištu. Sustavno iskapanje ovog lokaliteta moglo bi znatno doprinijeti razumijevanju prethistorije Hrvatskog primorja.

3. Špilja u Pazjancima u Velikoj Paklenici

Špilja se nalazi u stijenama nad kanjonom Velike Paklenice, oko 2 km od Starigrada. Ima oblik horizontalnog rova relativno malih dimenzija (dužine nešto manje od 20, visine i širine oko 5 metara). U vertikalnom stratigrafskom profilu pokusne sonde vidljiva su tri sloja: gornji, sa ostacima ugljena i pepela brojnih ognjišta; srednji, od rastresite humusne zemlje, u kojem su nađene kosti domaćih

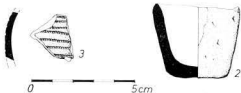
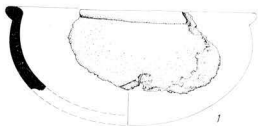
i divljih životinja, te fragmenti keramike; donji kompaktni crvenkasti sloj, prokopan do 1 m dubine.¹²

Većina keramičkih fragmenata potječe od grubog posuda smeđe do sivkaste boje, bez glačanja. Uz nekoliko fragmenata rubova posuda, pronađeni su slijedeći karakteristični komadi: fragmenti oboda i trbuha male poluoptaste zdjele (slika 3,1), ukrašen po rubu crvenom bojom koja se otire. Ovakve zdjele tipične su za kasneolitike kulture Jadrana, ali se kao retencija javljaju i u eneolitiku; mala nepravilna konična čašica (slika 3,2), možda dječja igračka ili recipijent za topljenje rude, čest je i široko rasprostranjen nalaz iz eneolitika i ranog brončanog doba¹³; fragment posude finije izrade ukrašen žigovanjem u nizovima izvedenim pomoću kotačića (slika 3,3), karakterističan za jadranski tip ljubljanske kulture.

Na temelju ovih skromnih, ali indikativnih nalaza, možemo zaključiti da je špilja u Pazjancima bila korištena kao povremeni zaklon u eneolitiku i ranom brončanom dobu. Položaj na teško pristupačnom mjestu, sa odličnim pregledom nad kanjonom i dijelom morske obale, sugerira upotrebu špilje kao sklonište od opasnosti. Pronađene kosti i keramički materijal dobro se uklapaju u opću sliku prethistorije ovog područja.

BILJEŠKE

1. Clanci iz Praistorije jugoslavenskih zemalja, Sarajevo 1979.; Malez, M.: Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Hrvatskoj; Batović, S.: Jadranska zona; Dimitrijević, S.: Problem eneolitika na istočnoj Jadranskoj obali.
2. Miroslavljević, V.: Gradine i gradinski sistemi u prethistorijsko i protohistorijsko doba, Arheološki radovi i rasprave VII, Zagreb 1974; Glavičić, A.: Arheološki nalazi iz Senja i okolice, Senjski zbornik 2, Senj 1966.; Isti, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (III), Senjski zbornik 4, 1970.
3. Glavičić, A.: Arheološki nalazi iz Senja i okolice (II), Senjski zbornik 3, 1968.

Špilja u Pazjancima

4. Ljubić, S.: Otkriće predhistoričko. Vjestnik Hrvatskoga arheološkoga društva 2, 1980, str. 26
5. Hochstetter, F.: Grotte, in der Steinzeit bewohnt, mit Begräbnisstätte in der Nähe von Flume, Sitzungsberichte der königlicher Akademie der Wissenschaften, I Abthl., 80, 1879.
6. Malez, M.: Istraživanje paleolitika i mezolitika na području Liburnije, Liburnijske teme 1, Opatica 1974.
7. v. bilješku pod br. 3
8. Miroslavić, V., op. cit. pod br. 2
9. Miroslavić, V., op. cit. pod br. 2

10. Petrić, N.: Prilozi pretpovijesti Istre, Jadranski zbornik 10, 1978.
11. Dimitrijević, S.: Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla; corolla memoriae Iosepho Brunsmiddicata, Vinkovci 1979.
12. Forenbaher, S., P. Vranjican: Pećina u Pazjanicama, V. Paklenica, Senjski zbornik IX, Senj 1982.
13. Balen — Letunić, D., — A. Rendić — Miočević: Igračke — katalog izložbe, Arheološki muzej Zagreb — Gradski muzej Varaždin, 1982.

SUMMARY

In the north-adriatic coastal carst region there is a large number of caves which were used by prehistoric man, either as a temporary shelter, or as a more permanent place of habitation. In Istra and on the islands of Kvarner bay, a number of cave sites have been excavated to the greater or lesser extent. In contrast to that, on the coast itself, between Rijeka and Maslenica, only 3 caves have yielded interesting archaeological data. The apparent absence of prehistoric cave sites can be explained by the fact that the area has not as yet been systematically researched. The article gives a short review of those three sites.

1. Cave St. Ana near Trsat (Rijeka). The site was accidentally discovered during the construction of the railway line Karlovac — Rijeka, about the year 1875.; a thick charred layer containing animal bones and pottery sherds, and also some intact pottery vessels and an axe made of jasper have been found. Complete human skeletons were reported. Unfortunately, in later years the site has been

badly devastated several times, and the material from the original excavation is not any more available.

2. Cave Vlaška Peć near Senj. The sondage excavation revealed 9 distinct strata, containing bronze age and iron age pottery shards. Some »brush-decorated« examples (fig. 2,1) can be attributed to the Brijuni culture of Istra; fragments of the vessel (fig. 2,2) are related to the Hatvan culture of northeastern Hungary. Both belong to the early bronze age. Excavations on a larger scale would be necessary to clarify the significance of the site.

3. Cave Pazjanice in Velika Paklenica gorge. Some fragments of copper and bronze age pottery have been found in a small sondage trench, in a comparatively thin deposit layer. Characteristic examples are a fragment related to the Hvar late neolithic culture (fig. 3,1), and a fragment decorated in a style typical for the adriatic variant of the Ljubljana early bronze age culture (fig. 3,3). The cave was obviously used only as a temporary shelter.

Najveći speleološki objekti u SR Hrvatskoj

SPELEOLOŠKI OBJEKTI DUBLJI OD 200 m U SR HRVATSKOJ (15. VII 1983.)

1. Ponor na Bunjevu, Velebit, 534
2. Jama pod Kamenitim vratima, Biokovo, 520
3. Crveno jezero, Imotski, 421
4. Jama (Ponor) kod Rašpora (Zankana jama, Abisso Bertarelli), Istra, 355 (361)
5. Jama pod Gračisce II (Titina jama), Brač, 329
6. Klanski ponor (Gotovč), Klana, 320
7. Puhaljka, Velebit, 320
8. Balinka, Lika, 283
9. Mala (Crna) Kicijeva jama, Gorski kotar, 268
10. Jama kod Matešića stana, Brač, 260
11. Silišna jama, Brač, 260
12. Grustišća, Brač, 237
13. Semička jama, Istra, 236
14. Kovačevića jama, Brač, 227
15. Medena jama, Biokovo, 220
16. Vojnička osmica, Biokovo, 220
17. Batuška jama, Brač, 220
18. Javorska II, Mosor, 215
19. Jama kod Rebića, Istra, 207
20. Ponor kod Kosićom, Gorski kotar, 207
21. Mamet, Velebit, 206
22. Grabrovnica, Istra, 203
23. Jama Podublog, Istra, 202
24. Ramina veterarnica, Velebit, 201
25. Bezdanjača pod Vatincem (Horvatova špilja), Lika, 201
26. Jama u Dubočaku, Brač, 200

27. Jama u Malom Gračiscu, Brač, 200
28. Dupeova jama, Istra, 200

SPELEOLOŠKI OBJEKTI DUZI OD 1000 m U SR HRVATSKOJ (15. VII 1983.)

1. Jopićeva špilja (Jopića pećina), Kordun, 6564
2. Veternica, Zagreb, 6325
3. Donja Cerovačka pećina, Lika, 2510
4. Kotušća, Dalmacija, 1885
5. Gospodska pećina, Dalmacija, 1750
6. Ponor Vele Vode, Gorski kotar, 1495
7. Mandelajca, Oštarije, 1465
8. Strmotiča ponor, Lika, 1350
9. Nabušena kaverna uz tunel »Učka«, Istra, 1300
10. Gornja Cerovačka pećina, Lika, 1290
11. Rudelica pećina, Dalmacija, 1252
12. Babina jama, Lika, 1230
13. Mijatova jama, Kordun, 1151
14. Bezdanjača pod Vatincem (Horvatova špilja), Lika, 1176
15. Medvedica, Ogulin, 1173
16. Jama (Ponor) kod Rašpora (Zankana jama, Abisso Bertarelli), Istra, 1106
17. Tamnica, Kordun, 1093
18. Nabušena kaverna uz tunel »Obrovac«, Velebit, 1039
19. Hajdova hiža, Gorski kotar, 1023

Tonči Rada
Koodinator KS PSH
za najdužije i
najduže speleološke
objekte u Hrvatskoj